

NACSINÁK GERGELY ANDRÁS

Afraszijab palotái

AVAGY IBN KHALDÚN DIALEKTIKÁJA

homok

Micsoda ötlet, a barbárokra várni.

Hiszen tudvalevő, hogy a barbárok halált hoznak magukkal és tetveket: hosszú ruhájuk alól a sodronyíngot egy percre sem veszik le, és köntösük poros szegélye vértől rozsdállik. Asszonyaik illata ámbra meg mósusz, arcukon tetovált jelek, csemetéik a sátrak mélyén megsarcolt városok porig rombolt házaiból elorzott míves holmikkal játszanak, melyekhez észrevétlen patinaként könny és kín tapad. A barbárokról nem tudni biztosan, honnét jönnek, a láthatárt csipkéző hegyek mely hasadékaiból bújnak elő – egyszerre csak itt vannak, ahogy a portölcsér kél a levegőben, végigvágatnak a hőségtől remegő síkon, és csupán találgatni lehet, vajon a falaknak fordulnak-e, vagy tarka délibábként egy hang nélkül vonulnak végig a horizonton, csak ők tudják, mi okból és milyen cél felé. Egyikük-másikuk olykor látszólag békés szándékkal lép be a kapukon, és egzotikus füvekkel, sosem-látott állatok lenyúzott bőrével, varázserővel bírónak mondott csontjaival házal. A darabontok, ha észreveszik, hamar kiebrudalják őket, mert, mint mondják, az efféle alakok bizonyára kémek, akik a tornyok állapotát és a védők számát jöttek felmérni fürge szemükkel; ilyenkor a magisztrátus tagjai aggódva súgnak össze a főtéri díszes balkonnon, míg a szerencsétlent elvezetik: alkonyatra megkettőzik az őrséget, és szürke, hájas arcukat a sivatag felé fordítják. Én mégsem hiszem, hogy ezek a jöttmentek fenyegetést jelentenének miránk: inkább kíváncsinak tűnnek, mint veszélyesnek, és az egyik ilyen jövevénytől egy nap a piactér árnyékában tojásdad alakú követ kaptam: nem nagyobb egy kisgyermek ökolbe zárt kezénél, de ha elég közel hajolok a sima felszínén futó repedésekhez, akárha végtelen térképet néznék: valamely ismeretlen országét, amelyet karavánutak hálóznak be, hegyláncok redőznek, és meddőn kanyargó folyóvölgyek szabdalnak keresztül-kasul. Arra gondolok, hogy talán ez az ő otthonuk – ezek a völgyek, amelyek szövevényes szurdokokká ágaznak szét, és ezek a partok, melyeken kristályos, fehér tajték pezseg. Addig szemlélem ezt a különös tájat, a homokdűnék alakjának változását – melyek épp olyan állhatatlannak bizonyulnak, akár a felhőalakzatok az égen – míg szédülni nem kezdek: akkor félreteszem a kavicsot, és a szobám ablakán át vágyódva nézem a rezzenetlen csillogokkal teliszórt eget, tükörképét a kő felületén megbámult konstellációknak. Mi itt a városban, falak és szokások közé ékelve olyanok vagyunk, mint azok a merev

pályákra szögezett égitestek odafenn – míg ők, a falakon túliak, akár a néhanap felizzó üstökösök, melyek nyomán az udvari asztronómusok és a baromfiudvar-béli szárnyasok egyaránt eszüket vesztik. Megjelennek, majd alábuknak a láthatáron, távoli földeket perzselve föl, és felemás örökséget hagyva maguk után: lázas tekintetű csecsemőket és félrebeszélő aggokat. Akkor tudósaink és bíráink előszedik a hét lakat alatt őrzött, molyette fóliánsokat, és aggodalmasan böngészik a krónikákat és jóvendöléseket, majd kihirdetik, hogy az égvilágon nincs semmi baj. Ilyet máskülönben csak olyankor tesznek, ha váratlanul, az őrszemek és kereskedők figyelmeztetése nélkül bukkan fel a barbárok egy-egy csoportja a semmiből: megjelennek egy reggel a falak alatt, aztán némi alkudozás után elvonulnak, görbe szabályikat diadalmasan fejük fölé emelve. Ilyenkor a kő mintha fényesebb volna, valósággal meg-elevenedni látszik. Estelente a fejem fölé, az ablakpárkány egy mélyedésébe rejtem a barbár követ – ha megtalálnák, bizonyára el is koboznák tőlem –, és behunyom a szememet, lassan lélegezve be a nappalinál enyhébb és fűszeres éjszakai levegőt. Mikor a pirkadat derengeni kezd a háttetők felett, rendszerint engem is elnyom az álom: a virradat első sugarával aztán a kavics opálos fénye is kihúny.

kövek

Kavafisz, a költő, Alexandriában élt, de nem a huszadik század elejében, mint azt a kézikönyvekben olvassuk, hanem valahol a második-harmadik század fordulóján. A biográfiai tényeken kívül legalábbis minden erre utal. Néhány nagy versét, mint az *Ithakát* mindenütt ismerik, és *Barbárokra várva* is kétségkívül a „nagy” versek közé számít. Ebben a várakozás légüres terét írja meg, a szorongással elegy türelmetlenséget, a fórumon összeverődött tömeget, a szenátorok, konzulok megkönynyebbülését, hogy immár sem törvényt nem kell hozniuk, sem népet nem kell kormányozniuk, mert íme, a barbárok már itt vannak, majd törvénykeznek, kormányoznak, döntést hoznak ők. És megírja a várakozásnál és szorongásnál is pusztítóbb tanácsalanságot és zavart, midőn a nap már leáldozott, a terek kiürültek, és senki sem tudja, hogyan tovább – mert a barbárok végül mégsem jöttek el. S ami még rosszabb: a költemény végén hírhozók jönnek a láthatárról, „a limesek felől”, jelenteni, hogy nincs remény: mert barbárok többé nincsenek.

A vers görög dialektusából, képeiből, hangulatából bizottsággal kiérezni, hogy aki írta, ugyan nem a századfordulós, modern Alexandria lakója volt, hanem a másfélezer évvel korábbié (bizonyára a nagyfokú hasonlóság miatt téveszthetni össze a kettőt), egy olyan városé, amelyet szimmetrikusan határoltak két-kétfelől falak és vizek, védelmezve – bárha csak ideig-óráig – ezt a szép, romlott, értékes és életképtelen dolgot, ami a kultúra.

Kavafisz, úgy látszik, jól tudta, hogy a barbárok betörésénél csak egy nagyobb tragédia elképzelhető: ha nem törnek be, hogy leszakítsák, kifacsarják és a földbe tapod-

ják egy civilizáció utolsó túlélő gyümölcsseit; mert akkor ezek a gyümölcsök az ágakon száradnak el, és magjuknak esélye sincs arra, hogy termékeny talajra hullják.

falak

Nagy hatású művében, a *Muqaddimá*-ban ibn Khaldún, a XIV. században élt történettudós (mármint a *mi* tizennegyedik századunkban, ő a maga részéről a nyolcadikban élt) igyekezett leírni a civilizációk árapály-mozgását, és kikutatni az azt meghatározó törvényszerűségeket.¹ Átfogó történelemelméletének legismertebb tételét is itt vezeti elő: nevezetesen a nomádok (*‘umrān badawī*) és letelepedett népek (*‘umrān ḥaḍarī*) közt fennálló ellentétet és annak állandó ütközését, amely a civilizációk pusztulását, majd újra-felvirágzását eredményezi. Khaldún szerint az emberi kultúrák alapját mindig és mindenütt a csoportkötelékek (*aṣabiyya*) jelentik: a modern humánétológia megfigyeléseivel összhangban az embert csoportlényként írja le, amely a közösség kohéziós erejét sokféle módon képes kialakítani, az egyszerű vérségi köteléktől a szimbolikus kapcsolatrendszeren át a kultúra egészen összetett, törvényeken és megegyezéseken alapuló formáig. Sajátos viszont, hogy ibn Khaldún mintha éppen fordítva állapítaná meg e változatok közti értékhierarchiát, mint azt mi tennénk, nemesebbnek, természetesebbnek tételezve a nomád életformát a letelepedett, cizellált és elpuhult városi életmódnál. A rokonságon alapuló csoportszerveződés eredeti tisztaságában – mondja –, már csak a nomádoknál lehető fel, ám egyúttal náluk a legerősebb is: itt a leszármazás jelenti az identitás alapját, úgy egyéni, mint csoportszinten. Ám a letelepedett népekkel (közülük is a kereskedő-kézműves városiakkal) való érintkezés különös instabilitást hoz a társadalmak életébe, és beindítja azt a mozgást, amit mi a „történelem” névvel illetünk. Az állattartó, vándoréletmódot folytató nomádok vágyainak netovábbjaként jelenik meg a városok jóléte és biztonsága, így ezek megszerzésére törekcszenek; a városiak pedig a nomádok szilaj és szabad életében látják saját, szabályoktól béklyóba vert életük antitézisét, ugyanakkor mindkét csoport kölcsönösen meg is veti a másikat, az egyik amazok elpuhultsága, a másik emezek kulturálatlansága miatt. Amikor pedig a letelepedett csoportok elérik a jólétnek és a gyöngeségnek egy bizonyos mértékét, ezzel egyidejűleg pedig a nomádoknál létrejön a nincstelenség és sóvárgás gyúelegye, a kettő konfliktusából rendszerint az utóbbiak kerülnek ki győztesen. A nomádok lerohanják az áhított várost, és megtelepednek ott: ám a városi életmód számukra szokatlan mintákat követ, és más viselkedési szabályokat követel meg. Ezért a hódítók, átvéve az intézményeket és helyi szokásokat, lassan maguk is korrumpálódnak, eredeti értékrendjük és csoportkötelékeik előbb meglazulnak, majd semmivé lesznek – míg csak új, irigy és éhes barbárok nem jelennek meg a horizonton.

¹ Ibn Khaldún, *Bevezetés a történelembe* (ford. Simon Róbert), Osiris Kiadó, Budapest, 1995.

*„Miként a hernyó, mely szövöget, s utána
fonalának közepén lesz pusztulása”*

írja ibn Khaldún, aki nem habozik ezt a sémát saját népe történetére is alkalmazni. Amióta ugyanis az Omajjád-korban a törzsi alapú csoportszerveződést fölváltotta a külső hatalomgyakorlás (a kalifa személyéhez kötődő vezetéssel), azóta az arabok népe szerinte hanyatlóban van; sajátos módon az iszlám itt már mintegy a hanyatlás kísérőjelenségeként jelenik meg. A városi civilizációk pedig – bár ibn Khaldún ezt éppenséggel már nem mondja – nyilvánvalóan züllésük megállíttását, ha nem egyenesen megújulásukat köszönhetik ennek az újra meg újra ismétlődő történéseknek. Sajátságos viszont, hogy maguk a nomádok, akik pedig e folyamat motorját jelentik, alighanem mit sem tudnak történelemgeneráló szerepükről: ők csak vágyaiknak és szükségleteiknek engedelmességgel, mintegy vakon teljesítik be a természettől rájuk mért küldetését. Tudomásuk minderről kizárólag az emlékezet különféle stratégiáival és intézményeivel felvértezett városlakóknak lehet, akik az írás számadását gyakorolják uruk, az idő felé. Minthogy – ibn Khaldún szerint – a letelepedettek természetes védekezőképessége meggyengült, és fizikai erejük és személyes bátorságuk helyett falakra, kodifikált szokásokra és írott törvényekre bízzák életük és javaik oltalmazását, alighanem könyveik és művészeik sem szolgálnak másra, mint a reszketeg emlékezőképesség megtámogatására: mindazonáltal csakis ezek biztosítják az átörökíthető tudás ama távlatát, amely segít a történelem ingamozgásának fölismerésében. A nomádok emlékezete nem kronologikus és kumulatív, hanem mitikus: epizódokon és genealógiákon nyugszik, keretét nem külső koordinátarendszer szabja meg. Hogy mást ne mondjunk, ibn Khaldún maga is városlakó volt: Tuniszban született, és életének nagy részét különféle észak-afrikai és andalúziai városokban töltötte, megbecsült *kádiként*: többek közt Fezben, Kairóban, Tuniszban és Granadában. A puszták népének magasztalását más nem is írhatta meg, csak egy, a birodalmak kérészéletűségét testközelből szemlélő, tipikus városi értelmiségi pozíciójából elmélkedő tudós. Mint ahogy történetfilozófiáját sem használhatják stratégiai célzattal mások, meggyöngyült védekezési ösztöneiket kiségitendő, csakis az idő és a barbárok kettős szorításában élő letelepedettek.

újnómádok

Tekintet nélkül ibn Khaldún történelmi víziójának korlátaira – hiszen rég kimutatták már, hogy ez a teória leginkább a kor maghrebi viszonyaiból indul ki és azokra reflektál, s a legkevésbé sem érvényes minden nomadizáló, nagyállattartó pusztai nép történetére –, e séma, a civilizációk konfliktusának egyszerű, de annál plasztikusabb magyarázataként újra és újra felbukkan olyan kritikus időszakokban, mint akár a mostani, csak épp „barbárok” és „civilizált” népek szembeállításává egyszerűsítve. (És nagyvonalúan megfeledezve arról, hogy ibn Khaldún számára épp

a pusztai népek életmódja jelentette a csoportkohézió ősmintáját, az emberi természet nemesebb változatát.) A most zajló közel-keleti események többsége, különösen a szíriai háború, a maga egymásba folyó politikai, nemzetiségi és felekezeti csoportjaival a nyugati észjárás és szemléletmód számára oly áttekinthetetlenül kusza és többszörösen rétegzett, hogy égető szükség van egy jól érthető magyarázóelvre. Az Iszlám Állam megjelenése és felemelkedése ebből a szempontból úgyszólván a legjobbkor jött a nyugati interpretátoroknak, hiszen a „jó és rossz” mitologikus küzdelmének bosszantóan primitív feltámasztása, valamint a „civilizációk küzdelmének” alaposan lerágott csontja mellé oda lehetett illeszteni egy látszatra szofisztikáltabb magyarázatot. Mert bár az Iszlám Állam sem nomád törzsi alakulat, sem nagyállattartó, azért a „sivatagból előtörő” harcosok képe és azok pusztító haragja minden iránt, ami a „letelepedetteket” és azok történetét illeti, így is nagyjából beleillet a *Muqaddima* sémájába. És ami a legérdekesebb, tudatosan-e vagy tudatküszöb alatt, nem tudni, de mintha a dzsihadisták is előszeretettel tekintenének úgy magukra, mint a puszták mélyéről érkező hontalan *népre* (csak esetükben a hiányzó etnikai egységet a vallási egység helyettesíti), amely elfoglalva a *letelepedettek* (vagyis a létező államalakulatok lakosainak) területét és javait, a korrumpálódott leigázottakat visszatéríti a helyes útra, azok törvényeit saját – immár nem törzsi, hanem iszlámista – törvényekkel cserélve fel. A muszlim hit itt jószerivel a nomadizmus megfelelőjeként jelenik meg, a sztyeppe népek vadsága, kíméletlensége és fenyegető mivolta ugyanakkor pedig a vallásra vetül vissza. Mert a Nyugat számára a nomád mindenkor a vándorló, nyughatatlan, fékezhetetlen barbár képét hordozza, amely fonák módon egyszersmind vonzó is a maga szilaj másságában; a megcsömörlött, zsákutcába került „civilizált” egzisztencia számára pusztító erejű, de a megújulás reményét hordozó vihar. „Ők mégis megoldás lettek volna valamiképp” – ahogy Kavafisz írja költeménye utolsó sorában.

eleven dialektika

Két alak ül egymással szemben egy sátor félhomályának mélyén, Damaszkusz falai alatt. Mindkettő jócskán benne jár már a korban, gyöngülő világú szemük bizalmatlanul fürkészi a másikat. Ahogy a nap delelőre ér, s az ostromra kész sereg katonáinak kezében tartott lándzsák árnyéka megrövidül, lassan a gyanakvás is enyhülni kezd. Tézis és antitézis néz egymással farkasszemet: a nomád hódító, s a letelepedett bölcselő. Az előbbi szembogarában, ha jól megfigyeljük, városok erődítéseit, lángba borított mezőket, felpredált gyümölcsöskerteket látunk, ezen felül a fedett bazárok valamennyi fűszerszámát, pénzermék villogását, a városi élet más egyéb kincseit; az utóbbi sötét pupilláján, akár a sivatagi éjszakában, nyugtalan karavánok vonulnak végeérhetetlen sorokban. Timur Lenk az egyik, a „Sánta Kard”, a hontalan és kiszámíthatatlan nomád archetípusa, aki nyugtot nem lel, amíg csak földet érez a talpa alatt, s akinek éhsége semmiféle zsákmánytól nem hagy alább; és ibn Khaldún

a másik. Őt a mongolok ostroma marasztalta Damaszkuszban – illetve rekesztette oda, különben már réges-rég visszatért volna a biztos afrikai vidékekre. Hajnalhasadtakor eresztette le magát egy kosárban a városfalakról, hogy tárgyalásra bírja és megegyezést csikarjon ki a Vadállattól, aki máskülönben hírhedt volt róla, hogy sosem tárgyal, és semmiféle egyezményt nem tart be. Az időpont a mi időszámításunk szerinti 1400. év januárjának tizedik napja. Valóban említésre méltó dátum, mert Timur Lenk szokásától eltérően megkíméli az idős gondolkodó – és társai – életét, ráadásul állja is a szavát. Damaszkuszt azért mégis ostrom alá veszi és meghódoltatja: méltányossága egyedül csak ibn Khaldúnnak és szűk körének szól, a városlakókra nem terjed ki.

Tézis és antitézis: ki mondhatná meg, melyikük melyik? Ibn Khaldún meggyőződése szerint – s ezt nyilván megfelelő módon elő is vezette a hódítónak – a nomád-ság jelenti a tézist, az eredendő törvényt, amelyet nem ember, de maga a természet alkotott (lám csak, mondhatnánk, egy érveléssel megtoldva a tuniszi gondolatmenetét, a görög *nomosz* – törvény – és a *nomád*-szó egy töről fakad: a „legelőt” jelentő terminusból). Minden más, amit mi kultúrának nevezünk, csak pótléka, erőltetett utánzása eme ősi szabályrendszernek, amit mi sem bizonyít jobban, minthogy az előbbi frissen tartja az emberi természetet, az utóbbi pedig elsorvasztja azt. Mások, jóval ibn Khaldún után már inkább lélektani érvekkel hozakodnak elő, s az emberi természet mélyén munkáló szüntelen nyugtalanságra mutatnak a nomadizmus elsőségeinek bizonyítékaképp. A *Melankólia anatómiájá*-ban Robert Burton (aki maga nemigen mozdult ki Oxfordból) így ír: „A mennyek folyamatos körforgásban vannak, a Nap kél és nyugszik, a Hold gyarapszik, s a csillagok és planéták szüntelen mozognak; a légtömeget szelek taszítják tova, a vizek fennmaradásuk érdekében apadnak és áradnak – kétségkívül a célből, hogy megtanítsák nekünk: minduntalan mozgásban kell lennünk. (...) A melankólia kórjára nincs jobb, mint a levegőváltás, az ide-oda vándorlás – tegyünk úgy, mint a hordákban élő zalmohens tatárok, és ragadjuk meg az időket, helyeket, évszakok szülte alkalmat.”² Baudelaire viszont ispotályként írta le az életet, ahol minden ápolgat örök vágy kínoz, hogy újra és újra ágyat cseréljen. A letelepedettek írásait böngészve tehát újra és újra az az érzésünk támad, hogy az ember-létet kitörölhetetlen nosztalgia hatja át a nomadizmus iránt – ámde ha kellőképp ismernénk a pusztai népek énekeit, azokból alighanem ugyanilyen tisztán szólna az otthon és a biztos tűzhely iránti vágyakozás. De honnan ez a nosztalgia a letelepedettekben? Talán közrejátszik benne az is, hogy a Bibliából úgy tudjuk, Isten a pusztában születik meg; egy metafizikailag elveszett korban már ennyi is elég lehet. „A sivatag monoteista” – írja valahol Renan. Bárhogya is, jobb híján és feltételesen tehát, de fogadjuk most el a tuniszi *kádi* aprólékosan kimunkált alapvetéseit, miszerint a nomadizmus a természeteshez közelebb eső állapot, a kiindulópont.

---

² Idézi: Chatwin, Bruce, *Álomösvény*, Balanyi és Tsa, 2010, 214.

Ama sátorban Timur Lenket tekinthetjük tehát *a* tézisnek, *a* szeppe-lakónak, a *Muqaddimá*-hoz készült elsőrangú illusztrációnak. Hiszen nem építeni akar, mint inkább a szilárdat feloldani; nem erőssége az államszervezés, nem azért vándorol, hogy hódítson, hanem mert mozgásban lenni számára is, akárcsak a cápa számára, maga az élet – anélkül megfullad. A leigázott vidékekkel még kevésbé törődik, mint törődött egykor Nagy Sándor; Delhitől Moszkváig perzsel föl termőföldeket, és hagy maga után koponyahegyeket: ahelyett, hogy a rabigába vert népeket megadóztatná, inkább kardélre hányja őket. A letelepedettekkel nem kíván semmit kezdeni: úgy látszik, csakis zsákmányt akar, és nem akar belőlük birodalmat. Így ő a tézis marad, habár határozott és súlyos tézis. Ibn Khaldún pedig szintizsta antitézis, aki csakis falak mögött, könyvei társaságában érzi jól magát. Kettejük futó találkozásából ezúttal nem születik szintézis: mindketten hetven felé járnak, alighanem késő is lenne megrögzött szokásaikon változtatniuk. Timur Lenk Szíriát akarja, aztán Egyiptomot, de előbb Anatóliát, és utána – közvetlen halála előtt – még Kínát. Mindenesetre írat ibn Khaldúnnal egy összefoglalót az észak-afrikai viszonyokról (sose lehet tudni, dörmögi ritkás szakállába, hátha egyszer arrafelé visz majd az utunk), mielőtt menlevéllel elbocsátaná. Ibn Khaldún pedig csak a menlevelet akarja, hogy hazájába visszatérhessen, mert öreg csontjai semmire sem vágnak inkább, mint végleg letelepedni valami nagyvárosban, lehetőleg Kairóban, és onnét ki nem mozdulni. Ám hazafelé menet még egyszer szembekerül a tézissel, mert beduin haramiák fosztják ki, és ruhátlanul hagyják magára a pusztában, a csillagos égbolt alatt.

A szintézis – történeti mércével mérve röpké – pillanatát ama néhány generáció életideje jelentené (ibn Khaldún négy nemzedékről beszél), amikor az újonnan jöttek erejük teljében már átvették a civilizációban a vezető szerepet, de őrzik még kezük és jellemük frissességét anélkül, hogy a korábbi uraktól eltanulták volna a züllesztés körmönfont módjait; vagyis amikor a nomád és letelepedett elem ideig-óráig egyensúlyba kerül az emberi lélekben, félúton a természeti állapot és a kultúra között. A pillanat, amikor az inga áthalad a nadírponton, mielőtt valamelyik véglet felé mozdulna tovább.

falak

A szír apácák szempontjából, kiknek ezerötyszáz évnél öregebb monostorát felforgatták és a földdel tették egyenlővé; a jezidi falvak lakóinak szempontjából, akik a Szindzsár-hegy kőmosásaiban kerestek menedéket a halál elől; vagy a muszlim többségű városok polgárainak szemszögéből, akiknek nyakára ültek a feketelobogós hódítók, és eleven túszként tartották őket fogva – nos, az ő számukra az elmúlt évek szíriai történései valósággal a *Muqaddima* megelevenedő oldalainak tetszettek – már amennyiben hallottak valaha ibn Khaldún munkájáról, és a benne foglalt átkozott dialektikáról. A láthatár mögül, a sivatag szívéből homokvihar módjára érkező martalócok képe túlságosan is beivódott az itt élők lelkébe – volt idő rá, az el-

múlt évezredek alatt –, semhogy ne hívná életre azt egy szempillantás alatt a tevék és harci mének helyett ezúttal terepjárókon és könnyű harckocsikon érkező újbarbárok megjelenése. Hogy könnyű szablyát vagy ismétlőfegyvert emelnek a fejük fölé, voltaképp egyre megy. Csakhogy ezek már nem az ibn Khaldún által ismert berber nomádok, vérrokonságra épülő becsületkódexükke, és a történelem fordulatai iránt érzett tökéletes közönnyel: ők a „re-barbarizált” újnómádok, a globalizáció emigránsai, a gátlástalan kapitalizmus számkivetettjei, akik számára a sivatag választás, nem pedig természetes kiindulási pont; a történelem pedig eltörlendő, és éppen általuk. Ehhez hasonlót a tuniszi *kádi* nem ismert: valamit, ami sem nem tézis, sem nem antitézis, hanem mindkettő negatívja: egy negatív szintézis – ha elképzelhető ilyen. E különös szerzetek számára az *iszlám* a *sivatag*: a kivonulás atopikus helye, egzisztenciális halálugrás (Irak és Szíria pusztái ennek mindössze esetleges kulisszái, véletlenszerű megvalósulásai), amely kivezet posztmodernségből, életuntságból, csömörből, frusztrált tanácsalanságból: ők az újra-megalkotott barbárok, akikre mindenekelőtt nem a Nyugatnak, szóval a letelepedetteknek van szükségük – megerősített falaik indoklásaképp –, hanem mindnyájunknak: az emberiségnek szüksége van önnön barbárságára.

kövek

A letelepedett népség *akarja* a nomádokat, még ha zsigerileg retteg is tőlük: szüksége van a sivatagra, és még csak nem is azért, hogy attól elhatárolódva saját identitását szilárdítsa meg (persze azért is), de legfőképp azért, mert nélküle maga is: semmi. Ha nincs *ott kinn* a sivatag, bárhol *máshol*, akkor a jelen állapot kezdi a sivatag képét mutatni, olyan pusztaságét, amelynek nincs vége, és senki sem lel benne vigaszt. A letelepedett ilyenkor köztes létben találja magát, amelynél borzalmasabb aligha képzelhető. Pusztaság, amelynek nem szabnak határt városfalak, és szabadság, amely nem irányul semmire, mert nincsenek többé erődítések, melyeket ostromolhatna. A létezés egyszerre megállapodott és bizonytalan: körülkerített, de annak biztonsága nélkül, és nomád, de annak függetlensége híján. A Nyugat gondosan ügyelt arra, hogy a huszadik század elejére amennyire csak lehet, eltüntesse a horizontról a nomádoknak még a nyomát is: a kevés nyomorgó törzs az észak-afrikai területeken, Arábiában és a Sínai-félszigeten inkább csak rezervátumokba zárt látványosság lehetett, miután egyezményekkel és részletes térképekkel módszeresen fölszámolták körülöttük a *határtalan* sivatagot. Márpedig anélkül nincs nomadizmus: mint a vadaskertekben tartott fácánok, amelyek látszatra szabadon sétálnak, ámde szárny-csontjukat eltörik, hogy messzi ne röpjöljenek. Európában az első világháború végével tűntek el az időszakosan vándorló, transzhumáló állattartás utolsó nyomai, amikor a Balkánon egyszerre új államok határai húzódtak az épp csak kimúlt Oszmán Birodalom tágas térségei helyett: s ezek a határok épp a régi vonulási utakat metszették keresztbe. Államokkal nem rendelkező ősi népek és

nyelvek, mint a dél-balkáni szarakatszánoké, kezdtek lassan felszívódni a többségi populációban az újszülött államalakulatok zárt határai mögött. Ha az égvilágon *mindenütt* határok húzódnak, nem képzelhető el – illetve potenciálisan veszélyesnek tűnhet – a nomád pásztorok saját törvényekkel rendelkező, csak rájuk vonatkozó, és legfőképp: pontosan definiálható határok nélküli, mozgó állama. Öntudatlan kísérlet volt ez a letelepedett civilizációk értékeinek és elveinek megszilárdítására és egyetemlegessé tételére, a barbárok eltüntetésére, ahogy Kavafisz írta meg. Mintha nemigen számolt volna senki azzal, hogy a nomadizmus szelleme az emberiségből valamiért kiirithatatlan, és rosszabb, ha ugyan nem démonikus formában tér majd vissza, természetes közegétől megfosztva, korábbi nemessége és tartása nélkül. Nem olvasták elég figyelmesen ibn Khaldúnt. A sivataggá lett város kitermeli majd a maga nomádjait, akik csak az alkalomra várnak, hogy ostrom alá vehető falakat és határokat találjanak – még akkor is, ha azokról menet közben kisu, hogy saját házuk falai, és saját szülőföldjük határai. Legfőbb vágyuk, hogy a falak helyén újra csak kövek legyenek, mert úgy végre feltárul a falak mögött rejtőző sivatag.

homok

Ha már az utolsó tüzek is kialudtak, és a homoktölcsérek mélyén nem maradt, csak keserű szagú hamu és szunnyadó parázs, fölcihelődöm, és kimegyek messze, a sátrakon túlra, ahol már az állatok álmos horkantása sem hallik; letelepszem egy bucska tetejére, onnan nézem felváltva hol az eget, hol meg a tábor, ahol a ponyvák közt megbúvó és a szélben fel-felizzó zsarátnokok fénye ismételni látszik a messzi csilagképekét. Magamban estéről estére más neveket adok ezeknek az egyszéri konstellációknak: Szablya, Ösztöke, Piramis, Kronométer. Régebben egyszerű elnevezések jutottak eszembe: pata, zabla meg más effélék. Mostanság furcsább dolgokra gondolok, igaz, ebben bizonyára segítségemre van a kő is.

A kőre annak a városnak a romjai között bukkantam, amelyet harcosaink valamely korábbi nemzedéke prédált fel – nem tudható pontosan, mikor, mert nekünk csak énekeink vannak, és az énekek első és utolsó sora mindig ugyanaz. A hódításnak és vándorlásnak csak jelenideje létezik, s hogy lehet másképpen is, arra éppen a kő tanított meg. Nem nagyobb egy lánzsahegnél, egy sziklákon fészkelő madár tojásánál, egy gyermek ökölbe zárt kezénél. Amikor egy félig romba dőlt boltív alól kiemeltem, a tapintása selymes volt, hűvös, és tökéletes: azaz semmiben sem hasonló a pusztaság köveihez, melyeket mi ismerünk; azok egytől egyig érdekes, mintha már régtől fegyvernek készültek volna, és forróak, mint a kivont kardok áthevült vasa. De ez zöldes árnyalatú volt és nyugodt, akár egy oázis a semmi közepén. Köpenyem alá vettem, úgy tallóztunk tovább, találgatva, melyik csarnok mire szolgálhatott, melyik ledőlt szobor lehetett isten, démon vagy király. A város hallgatott: utcairól az élet porát is régen elhordta már a szél, és sem félelem, sem reménykedés szagát nem lehetett már kiszimatolni a levegőben. Nem is bukkantunk semmi külö-

nőebben érdekesre vagy hasznavehetőre: ami tűzre való volt, régen eltűzelték már mások a hideg sivatagi éjjeleken, ami aranyból volt, régesrég elhordták, hogy leánykérőben minél ragyogóbb nyakékekkel tüzeljék fel a vágyat, úgyhogy, más dolgunk nem lévén, célba lőttünk a torz pofájú démonokra, amelyek itt-ott még érintetlenül vicsorogtak ránk a balusztrádokról, és azzal szórakoztunk, hogy a párkányokra vésett értelmetlen betűket ember- meg állatformákra véstük át. Azóta viszont sehogy sem mennek ki a fejemből azok a vésetek, az írásuk szétágazó vonalai, melyek olyanok, mint azok az utak és ösvények a sivatagban, amelyeket csak mi látunk – ezek értelmét viszont csakis ők fejthetnék meg, akik már nincsenek sehol. Néha álmaimban is visszatérnek a vésetek, és olyankor úgy tetszik, mintha épp el tudnám olvasni őket, de mikor már kihüvelyezném az értelmüket, az álom is szétfoszlik, mint a reggeli pára a völgyek mélyén. Alighanem a kő tehet erről is, mert a felszínén futó repedések és cikkcakkok mintha pontosan követnék a romba dőlt városban látott ábrák vonalát. Ezek a vonalak befészkeltek magukat a fejembe, és aggodalommal töltenek el: hátha valami varázslatot mondott rá egy városbéli vajákos, hogy aki rápillant, annak fejében elkerülhetetlenül megsokszorozza az ő átkozott krónikáikat – mert amióta a vonalakat látom viszont, a mi útjaink és ösvényeink mintha rejtőznének a szemem előtt. Néha arra gondolok, jobb volna visszavinni a követ pontosan oda, ahol találtam, a falak mögé, a boltív omladéka alá, vagy elásni a sivatag homokjába, mielőtt továbbvándorolunk – de aztán elhessegetem az efféle gondolatokat, mert hisz egyebem sincs, mint ez a kő, a csillagképek új nevei, melyeket éjjel sűg, és a sosem-látott betűk igézete.

*

A történetírók följegyezték, hogy amikor a hódító szultán, Mohamed győztesen vult be seregei élén az áhított Konstantinápolyba, látván a hosszú századok óta hanyatló várost, egy ismeretlen perzsa költő sorait mormolta:

*„Pók áll most őrt Hoszrau csarnokainak boltíve alatt,
bagoly szava jelzi az órák múlását Afraszijab palotájában.”³*

---

³ Egyesek a sorokat Háfiznak tulajdonítják, és számos, eltérő változatban idézik. Az Afraszijab-palota Szogdiána fővárosában, Szamarkandban állt egykor.